

O výrobě knih

Dva dopisy panu Friedrichu Nicolaiovi¹

Immanuel Kant

První dopis

Panu Friedrichu Nicolaiovi, spisovateli

[433] Učené relikvie znamenitého Mösera (jehož líčení bývají často komicko-burleskní) padly do rukou jeho mnohaletého přítele, pana Friedricha Nicolaie. Šlo o část Möserova fragmentárního pojednání s názvem *O teorii a praxi*, které mu bylo předáno v rukopise a o kterém se pan Nicolai domnívá, že

1 Kant, I., Über die Buchmacherei. Zwei Briefe an Herrn Friedrich Nicolai von Immanuel Kant. In: *Kants Gesammelte Schriften*. Hrsg. Königlich Preußische Akademie der Wissenschaften (= AA). Bd. VIII. Berlin, Georg Reimer 1923, s. 431–438 (paginace akademického vydání je v textu překladu vyznačena v hranatých závorkách). Původně otištěno jako samostatný spis *Ueber die Buchmacherei. Zwey Briefe an Herrn Friedrich Nicolai*. Königsberg, Nicolovius 1798. Rukopis textu se nedochoval. Název textu je dosti neobvyklý a zřejmě odkazuje na vybraný verš starozákonní knihy *Kazatel* (Kaz 12, 12). Formálně pak sestává ze dvou otevřených dopisů, které jsou adresovány Kantovu současníkovi, významné osobnosti německého osvícenství Christophu Friedrichu Nicolaiovi (1733–1811). První dopis je Nicolaiovi adresován jako spisovateli, druhý je mu adresován jako nakladateli. Oba dopisy se přesto týkají Nicolaiovy nakladatelské, nikoli spisovatelské a autorské činnosti. V jednom i druhém dopise Kant poukazuje na nedostatky Nicolaiovy nakladatelské praxe, které se na jedné straně ukazují na příkladu rukopisného fragmentu německého myslitele, právníka a politika Justa Mösera (1720–1794), který byl z Nicolaiovy iniciativy poprvé a ve zkrácené podobě uveřejněn pod názvem „Über die Erblichkeit des Herrenstandes bei gewissen Familien, mit Einwilligung des Volkes“ (*Berlinische Blätter*, II, 1796, s. 116 nn.), pod druhé pak v původní, nezkrácené podobě pod názvem „Über Theorie und Praxis“ (Möser, J., *Vermischte Schriften*. Zweyter Theil. Berlin – Stettin, Nicolai 1798, s. 86–105). Na druhé straně se pak tyto nedostatky ukazují na příkladu Nicolaiova satirického románu s názvem *Život a názory Sempronia Grundiberta, německého filosofa (Leben und Meinungen Sempronius Gundibert's, eines deutschen Philosophen: nebst zwey Urkunden der neuesten deutschen Philosophie*. Berlin – Stettin, Friedrich Nicolovius 1798), který Nicolai uveřejnil ve svém nakladatelství. V obou případech Kant Nicolaie kritizuje jako nakladatele, nikoli jako spisovatele a autora. V prvním dopise nicméně při té příležitosti polemizuje se zmíněným Möserovým textem a jeho pojetím dědičné vlády, které je v rozporu s Kantovým pojetím, jak je dříve vyjádřil v článku „O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi“ („Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis“ (otištěného původně v: *Berlinische Monatsschrift* (22, 1793, s. 201–284) a následně též v: AA VIII, 275–313; srov. též Kant, I., *K věčnému míru: filosofický projekt; O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. Přel. K. Novotný – P. Stehlíková. Praha, OIKOYMENH 1999, s. 53–90), zatímco v druhém dopise při téže příležitosti formuluje svůj názor na podstatu a funkci nakladatelské činnosti v osvětské době a společnosti. Pozn. překl.

by mu je předal sám Möser, kdyby je býval dokončil, přičemž se poznamenává, že Möser nebyl jen rojalistou, ale k údivu a pohoršení mnoha novějších politiků v Německu také, chceme-li to tak nazvat, aristokratem a obhájcem dědičné šlechty. – Mimo jiné se dále tvrdilo (srov. Kant, I., *Metafyzické základy nauky o právu*, první vydání, s. 192),² že lid by na základě svobodného a uváženého rozhodnutí nemohl takovouto dědičnost nikdy přijmout. Proti tomu však Möser svým známým humoristickým způsobem klade příběh, v němž vysocí státní úředníci *vystupují zároveň jako královi místodržící i jako praví poddaní státu* a kde se uvádí dvanáct případů, z nichž v prvních šesti jsou synové zemřelých úředníků *opomenuti*, pročež poddaným se vede špatně, zatímco ve zbylých šesti jsou naopak *zvoleni* a lidu se vede lépe. – Z čehož pak jasně vysvítá, že lid jako celek si raději zvolí své vlastní dědičné podřízení vyššímu spolupoddanému a že solidní *praxe* tuto i leckterou jinou pofiderní *teorii* k obveselení čtenářů odfoukne jako dým.

S maximou *vypočítanou* ve prospěch lidu se to má vždy tak, že jakkoli chytrým by si lid myslel, že se prostřednictvím zkušenosti stal, kdyby si chtěl zvolit subalterního vládce, může a musí se přitom často také ošklivě *přepočítat*, neboť [434] zkušenostní metoda, jak být chytrým (pragmatický princip), bude mít těžko jiné vedení, než stát se jím prostřednictvím utrpených škod. – Zde je však nyní řeč o jistější, *rozumem* předznamenané cestě, na které nechceme vědět, jak lid *bude* volit, aby naplnil každý svůj záměr, nýbrž to, jak bezpodmínečně volit *musí*, ať už mu to přinese nějaký užitek, nebo ne (morální princip); otázka tedy zní, co a jak, je-li vyzván k tomu, aby volil, musí lid rozhodnout podle *principu práva*. Neboť celý tento problém je třeba posuzovat jako otázku náležející do nauky o právu (srov. tamtéž, s. 192), totiž jako otázku, zda je suverén *oprávněn* mezi sebou a ostatními občany státu zřídit prostřední stav, což vede pak k tomu závěru, že lid žádnou takovou podřízenou vládu nebude a nemůže rozumně schvalovat, protože jinak by se podřídil rozmarům a dobrozdání jiného poddaného, který sám však musí být ovládan, což si navzájem protiřečí. – Princip posouzení zde přitom není empirický, nýbrž *apriorní*; jako všechny věty, jejichž tvrzení s sebou zároveň přináší *nutnost*, kterou se vyznačují pouze *rozumové soudy* (na rozdíl od roz-

2 Viz AA VI, 329. Kantův odkaz na „Metaphysischen Anfangsgründe der Rechtlehre“ („Metafyzické základy nauky o právu“), které tvoří součást jeho *Metafyziky mravů*, je poněkud zavádějící. *Metafyzika mravů* byla totiž poprvé publikována teprve roku 1797 (*Die Metaphysik der Sitten*. Königsberg, Friedrich Nicolovius 1797), tedy až tři roky po Möserově smrti. Möser tedy ve svém textu nemohl reagovat na příslušné místo *Metafyziky mravů*, jak naznačuje Kantův odkaz; reaguje nejspíše na dřívější Kantův článek „O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi“. Pozn. překl.

važovacích soudů). *Empirická nauka o právu*, je-li počítána k filosofii, nikoli k ustanovené sbírce zákonů, je oproti tomu sama o sobě protimluvem.³

Až potud to bylo *dobré*; ale – jak říkávají staré tetky, když vyprávějí pohádky – nikoli *předobré*. Nyní se příběh ubírá jinou cestou.

Poté co totiž v šesti následujících državách lid ke všeobecné radosti zvolil syna předchozího místodržícího, [434] tak, jak ten vizionářský příběh praví dále, zčásti vinou neblahého vlivu *osvícenství*, které toho času všeobecně postupuje, zčásti také proto, že každá vláda přináší lidu určité těžkosti, kdy výměna té staré za novou dočasně slibuje úlevu, v lidu povstali demagogové; a bylo zde vládnuto následujícím způsobem:

V *sedmé* državě lid sice zvolil syna předchozího vládce. Tento ale již společně s dobou pokročil v kultuře a luxusu a měl pramalou chuť dobře hospodařit a udržovat bohatství lidu, o to větší však měl chuť jím plynout. Nechal proto zchátrat staré zámecké sídlo, aby ke svému vlastnímu i lidovému pobavení a požitku zakládal letohrádky a lovecké zámečky sloužící slavnostním zábavám a honům. Nádherné divadlo bylo proměněno v taneční sály, starý stříbrný servis byl vyměněn za vkusnější porcelánový; pod záminkou, že v podobě peněz slibuje stříbro lepší rozvoj obchodu v zemi. – V *osmé* državě dědic vlády, nyní dobře upevněn a lidem potvrzen, ve shodě s lidem seznal, že vhodnější je dosud uplatňované právo primogenitury zrušit; neboť lidu by přece muselo být jasné, že ten, kdo se narodil jako první, se proto zároveň nenarodil jako nejmoudřejší. – V *deváté* by však lid dospěl k názoru, že by se mu dařilo lépe a byl by šťastnější, kdyby byla zřízena personálně obměňovaná krajská kolegia, než když je vláda osazována starými, stálými radními, kteří si nakonec obvykle hrají na despoty; nemluvě o instituci stálého faráře, díky níž by *obskurantismus* cechu duchovních musel přetrvávat navždy. – V *desáté* a *jedenácté* državě je odpor k nerovným sňatkům vrtochem staré feudální ústavy, ke škodě těm, kdo byli do šlechtického stavu povýšeni přírodou, a je spíše důkazem toho, že v lidu klíčí vznešené pocity, když – jak je při pokrocích v osvícenství nevyhnutelné – klade talent a dobrý způsob myšlení nad prostý výčet zděděných hodnot; – tak jako ve *dvanácté* je sice vysmívána dobromyslnost staré tety vůči malému, nedospělému dítěti, které je pravděpodobně určeno za budoucího vládce ještě dříve, než rozumí tomu, co to

3 Podle principu eudaimonie (nauky o blaženosti), kde není obsažena žádná nutnost ani všeobecná platnost (když se každému jednotlivci přenechává, aby sám určil, co chce podle vlastního sklonu počítat k blaženosti), bude lid samozřejmě moci volit nějakou takovou dědičnou vládu a tomu odpovídající ústavu; podle eleutheronomického principu (který tvoří část nauky o právu) ale neustanoví žádného *subalterního* vnějšího zákonodárce, protože musí v sobě samém vidět toho, kdo zákony vydává a zároveň jim je podřízen, a proto se musí praxe (ve věcech čistého rozumu) vždy řídit podle teorie. – Je nespravedlivé takto vládnout, jakkoli běžné a v mnoha případech dokonce prospěšné to pro stát může být; to poslední však není nikdy jisté.

znamená; dělat z toho ale princip státu, to by byl nesmyslný požadavek. A tak se rozmary lidu, jestliže smí rozhodovat o tom, že si dá nějakého dědičného vládce, který ale sám ještě zůstává poddaným, mění ve zrudnost, [435] které jsou natolik v rozporu s jeho záměrem (dosáhnout blaženosti), že bychom mohli říci: *Turpiter atrum desinit in pisces mulier formosa superne*.⁴

Každou ústavu, která je založena na principu blaženosti, lze tudíž s posměchem *parodovat*, i kdyby bylo možné a priori a s jistotou uvést, že lid jí dá přednost před kteroukoli jinou; a, kdybychom to vzali z druhé strany, o volbě lidu, který si chce dát nějakého vládce, lze říci totéž, co řekl onen Řek o manželství: „Ať už chceš učinit cokoli – budeš toho litovat.“⁵

Pan Friedrich Nicolai tedy se svým výkladem a obhajobou v předstírané věci někoho *jiného* (totiž Mösera) dopadl nešťastně. – Lepší ale bude, když jej uvidíme zabývat se jeho vlastní věcí.

Druhý dopis

Panu Friedrichu Nicolaiovi, nakladateli

Ve společnosti kulturně již velmi pokročilé, kde se četba stala takřka nezbytnou a všeobecnou potřebou, je výroba knih významným obchodním odvětvím. – Tato část *průmyslu* té které země však neobyčejně získává tím, když je provozována na způsob *továrny*; což se ale nemůže stát jinak než prostřednictvím *nakladatele*, který je schopen *posoudit* vkus publika a *odměnit* um každého, za tím účelem najatého dělníka. – K oživení svých obchodů nepotřebuje nakladatel brát ohled na vnitřní obsah a hodnotu zboží, které prodává; co ovšem zohledňovat musí, je trh, *na kterém* působí, a aktuální záliby, *kvůli kterým* mohou být efemérní produkty knižtisku případně dány do cílého oběhu a nalézt sice nestálý, zato však rychlý odbyt.

Zkušený znalec výroby knih nebude coby nakladatel čekat na to, až mu psaví, vždy pohotoví spisovatelé nabídnou ke koupi své vlastní zboží; sám si jako ředitel továrny vymyslí jak látku, tak formu, po které bude pravděpodobně – ať už kvůli její novosti, nebo také výstřednosti vtípu, aby se čtenáři měli nač vynadívat a čemu zasmát [436] – po které bude, jak říkám, největší

4 Horatius, *De arte poetica* = *O umění básnickém*. Přel. D. Svobodová. Praha, Academia 2002, s. 13: „poprsí krásky, jejíž trup (jak oblundné!) dole přechází v rybu.“ Pozn. překl.

5 Kant zde vlastními slovy parafrázuje výrok tradičně připisovaný Sókratovi. Srov. Diogénes Laertios, *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Přel. A. Kovář. Pelhřimov, Nová tiskárna 1995, s. 93: „Byv otázan, zda je lepší se oženit než neoženit, odpověděl: „Ať učiníš, co chceš, budeš toho litovat.“ Pozn. překl.

poptávka, nebo která půjde alespoň co nejrychleji na odbyt; a vůbec se přitom nebude klást otázka, kdo nebo s kolika dalšími lidmi mohl dát zpracovat posměšný, jinak ovšem nevhodný spis, protože hana za takový spis potom přece nepadá na jeho (nakladatelovu) hlavu, ale musí se týkat najatého výrobce knihy.

Ten, kdo v oblasti výroby a obchodu provozuje veřejnou živnost, která je slučitelná se svobodou lidu, je zajisté dobrým občanem; ať už se to někomu líbí, nebo nelíbí. Neboť soukromý zájem, který není v rozporu s platným zákonem, není žádný zločin; a to, co pan Nicolai získává jako nakladatel, je alespoň jistější než to, co získává jako autor, jelikož opovržení nad pitvořením jeho *Sempronia Gundiberta* a společníků v roli harlekýna se netýká toho, kdo toto divadlo provozuje, nýbrž toho, kdo zde vystupuje v roli šaška.

* * *

Jak se to ale nyní má s tou nemilou otázkou týkající se *teorie a praxe* ve vztahu k *autorství* pana Friedricha Nicolaie, kterým byla vlastně podnícena současná cenzura⁶ a které s ní také úzce souvisí? – Právě představený případ nakladatelské chytrosti v protikladu k nakladatelské poctivosti (převahy zdání nad pravdou) může být odsouzen podle týchž zásad, jako tomu bylo v případě Möserova příběhu; jen namísto slova *praxe*, které označuje otevřené a poctivé plnění nějakého úkolu, použije člověk slovo *praktiky* (s patřičnou výslovností) a pokusí se tak v očích nějakého obchodníka učinit veškerou teorii dětinskou a směšnou; což se také daří, podle zásady: „Svět chce být klamán, ať je tedy klamán!“

Naprostá nevědomost a neschopnost těchto posměváčků, kteří si hrají na filosofy, shodnout se ohledně rozumových úsudků jasně dokazuje, že zřejmě vůbec nepochopili, jaký smysl vlastně má poznání *a priori* (které důmyslně nazývají předvěděním) a čím se liší od poznání empirického. *Kritika čistého rozumu* jim sice říkala často a dosti jasně, že jsou to věty, které jsou vysloveny s vědomím jejich vnitřní *nutnosti* a absolutní *všeobecnosti* [438] (apodiktické), a nelze je proto chápat jako závislé na zkušenosti, tedy věty,

6 Pojem cenzury (*Zensur*), který zde užívá, Kant odlišuje od pojmu kritiky (*Kritik*) (A 711/B 739; A 760/B 788; A 795/B 823; *Kritika čistého rozumu* je zde citována podle originální paginace prvního a druhého vydání pod standardní zkratkou A pro první a B pro druhé vydání. Srov. též český překlad: Kant, I., *Kritika čistého rozumu*. Přel. J. Loužil – J. Chotaš – I. Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2001.). Cenzura se od kritiky liší tím, že předmětem zkoušky a posouzení činí jednotlivé myšlenky, nikoli schopnost myšlení jako takovou. Protože se týká jednotlivých myšlenek a soudů, může cenzura odhalit pouze dílčí logické chyby a omyly, nikoli jejich obecnou příčinu. Zkoumání a posuzování jednotlivých myšlenek a soudů je úkolem cenzury rozumu; zkoumání a posuzování samé schopnosti myslet a soudit je úkolem kritiky rozumu. Pozn. překl.

které nemohou být o sobě *tak* nebo také *jinak*; neboť dělení soudů by se jinak podobalo onomu zábavnému příkladu: „Faraónovy krávy byly bílé; měly ale také jiné barvy.“⁴⁷ Nikdo ale není slepější než ten, kdo *nechce* vidět, a tato nevůle zde má určitý zájem, totiž aby výstředností podívané, kde jsou věci vychýlené ze svého přirozeného stavu a představeny vzhůru nohama, přitáhla zástupy zvědavců a množstvím přihlížejících diváků (alespoň na krátkou dobu) oživila trh a nenechala usnout literární průmysl a obchod; což má ale potom také svůj, i když právě nezamýšlený užitek v tom, že se člověk od této odpuzující frašky nakonec odvrátí a o to vážněji se pak pustí do poctivé vědecké práce.